

TÁJÉKOZÓDÁS

Vlagyimir Radajev

A GAZDASÁGSZOCIOLÓGIA HELYZETE OROSZORSZÁGBAN*

Bevezető megjegyzések

A tanulmány áttekintést ad az újabb orosz gazdaságszociológiai kutatások eredményeiről és hiányosságairól. E területen az elmúlt évtizedben a metodológiai alapok pluralizálódtak, új kutatási területek alakultak ki, kísérletek történtek a gazdaságszociológia integrálására, megkezdődött a „rég” és „új” nyugati gazdaságszociológiától való aktív tanulás, valamint megismerhetővé váltak a közgazdaságtudományi elméletek legújabb eredményei. A tanulmány azon kutatási területek klasszifikációjával zárul, amelyek a legígéretesebbnek tűnnek az átmenet országai számára.

Az orosz szociológia alapjait érintő átalakulási folyamat során új kutatási irányok nyílnak. Ilyen új irányzat a gazdaságszociológia. Az orosz tudományos életben a *gazdaságszociológia* kifejezés a kilencvenes évek elején jelent meg először, mára azonban e kutatási irány egyre inkább intézményesül. A vezető egyetemeken sorra nyílnak új gazdaságszociológiai tanszékek,¹ illetve speciális kutatóegységek és -központok létesülnek (vagy átkeresztelik a régieket). Közgazdasági és társadalomtudományi folyóiratok vezetik be a gazdaságszociológiai rovatokat.²

A gazdaságszociológiai témák iránti érdeklődés szociológusok és közgazdászok közt egyaránt megnövekedett, és egyre több egyetem hirdet meg gazdaságszociológiai kurzusokat a törzsanyag részeként.³

Tanulmányomban nem kívánom a gazdaságszociológia oroszországi hagyományának hosszú történetét bemutatni.⁴ Ehelyett először rövid értékelést adok a szovjet gazdaságszociológia állapotáról, majd, a tulajdonképpeni fő témára térve, megpró-

* Jelen tanulmány a *Sociology in Russia* (szerk.: V. A. Jadov, Moszkva, 1997, második kiadás) egy fejezetének fordítása. A kötet az oroszországi szociológia eredményeit tekinti át, kutatási területekre bontva. Fordította: Cserna Edit.

¹ Új gazdaságszociológiai tanszékek nyíltak például a Moszkvai, illetve a Szentpétervári Állami Egyetemen, a Közgazdaságtudományi Főiskolán és másutt.

² Ilyen speciális gazdaságszociológiai rovatot találunk például az 1992-es *Szociologicseskij Izsledovanyijában*, illetve az 1994-es *Rosszijszkij ekonomicseskij zsumal* hasábjain.

³ Speciális gazdaságszociológiai kurzusok kerültek be a közgazdasági és szociológiai tanszékek programjaiba, például a Moszkvai Állami Egyetemen, a Szentpétervári és Novosibirszki Állami Egyetemeken, a Moszkvai Közgazdasági és Társadalomtudományi Főiskolán, a Közgazdaságtudományi Főiskolán, a Szentpétervári Pénzügyi és Közgazdaságtudományi Egyetemen és másutt.

⁴ E történet fontos részei megtalálhatók Kravcsenkónál (1996).

bálom meghatározni a posztszovjet gazdaságszociológia átstrukturálódásában jelentkező legfontosabb trendeket, illetve némileg megvilágítani a témában folytatott ígéretes kutatások közeljövőre vonatkozó kilátásait.

Ha a gazdaságszociológiai kutatás helyzetét próbáljuk meg áttekinteni Oroszországban, akkor komoly akadályokba ütközünk. Először is pénzhány vagy terjesztési nehézségek miatt számos kutatási eredményt nem publikálnak. Másodszor, ha publikálják is őket, gyakran hozzáférhetetlenek az olvasó számára, különösen vidéken. Harmadszor, a tudományos közösségek kapcsolatai igen lazák, nem alkalmasak szakmai viták közvetítésére és a témára, vagy a kutatási módszerre vonatkozó konvenciók kialakítására. Mindezek ellenére az alábbiakban megpróbálok közelítő becsléseket adni az utóbbi idők kutatásainak helyzetéről.

Gazdaságszociológia a szovjet rendszerben

A szovjet tudományos diskurzus egyszerűen kitörölte szótárából a *gazdaságszociológia* kifejezést. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy fél évtizede a gazdaságszociológiai kutatásoknak a nulláról kellett indulniuk. Épp ellenkezőleg, a Szovjetunióban a gazdaságszociológia viszonylag erős tudományág volt, csak más név alatt művelték.

Módszertanára a marxizmus és különösen a marxista politikai gazdaságtan nyomta rá bélyegét, amelyet a következő előfeltevések jellemeznek:

- strukturalizmus (a gazdasági viselkedést különböző rejtett, nagyobb struktúrák határozzák meg);
- historicizmus (e struktúrák objektív fejlődéstörvényeinek leírása);
- gazdasági determinizmus (a gazdaságot irányító törvények logikailag levezethetők a termelési viszonyokból);
- antiindividualizmus és antipszichologizmus (a társadalom a gazdasági és társadalmi kapcsolatok fő ágense).

A hivatalos marxista doktrína megpróbálta a főbb társadalmi jelenségeket az alapvető termelési viszonyokkal összefüggésbe hozni, sőt azokra redukálni, így elkerülhetetlenül megpróbálta az ellentétes irányú nézeteket elnyomni, vagyis azokat, amelyek a gazdasági viselkedést társadalmi tényezőkkel kívánják magarázni. Mindenesetre a társadalmi viszonyoknak a társadalom gazdasági „alapjától” való „relatív függetlenségét” elismerték, és ez lehetőséget adott a gazdaságszociológia alkalmazására az ortodox szovjet marxista tradíciók belül. Következésképpen, a szovjet szociológia nagy részének a politikai gazdaságtannal való szoros kapcsolata aránylag kedvező helyzetet teremtett a gazdaságszociológia későbbi fejlődése számára Oroszországban. Ugyanakkor minthogy a szovjet egyetemeken nem léteztek szociológia tanszékek, a gazdaságszociológusok meglehetősen különböző háttérrel rendelkeztek. Így a kutatók, eltekintve a politikai gazdaságtantól, olyan szomszédos tudományágakból érkeztek, mint a filozófia, a történelem és a pszichológia.

Joggal mondhatnánk, hogy a szovjet gazdaságszociológiát mint *munkaszociológiát* művelték. Sőt, határozott tendencia volt arra, hogy a munka fogalmát tegyék meg a szociológia alapkategóriájának, és a marxista szociológiát mint munkaszociológiát tüntessék fel (lásd például Drjahlov–Kravcsenko–Scserbina 1993: 3). Ha-

sonló törekvés jellemezte a szovjet szocialista politikai gazdaságtant, amelyet számos teoretikus a „munka politikai gazdaságtanának” tekintett. Nem találunk hivatkozást a gazdaságszociológiára mint olyanra, vagy azt pusztán a munkaszociológia tucatnyi szegmensének egyikeként tartották számon (1993: 105). A társadalom szociális és gazdasági szerkezetét a marxista osztályelmélet keretein belül elemző tanulmányoknak igen nagy hatása volt. Ugyanakkor nem egy terület kutatásának fejlesztése a perifériára szorult, esetleg megszűnt. Ilyen kiürült területek voltak például a vállalkozásszociológia, a munkáltatók és a munkavállalók közötti konfliktusok szociológiája, vagy a munkanélküliségről és a szegénységről szóló szociológiai elméletek, amelyeket nagyrészt a „burzsoázia kritikusaiknak” élharcosai népesítették be. Mindent egybevetve, a gazdaságszociológia helyzete a szovjet időkben nem volt világosan meghatározott.

Főbb trendek a posztoszocialista gazdaságszociológiában

Oroszországban jelenleg két lehetséges álláspontot különíthetünk el a *gazdaságszociológia tárgyára és státuszára* vonatkozóan. Az első álláspont szerint a gazdaságszociológia nem más, mint a hosszú távú kutatási perspektívák, jelesen a munkaszociológia „piaci kiegészítése”. E megközelítésben a gazdaságszociológia a termelés határain túlterjedő kutatási terület, ezért olyan témákkal hozzák összefüggésbe, mint a vállalkozás, a piaci tranzakciók, a piackutatás és a reklám.

A második álláspontot – amelyet én is támogatok – megpróbálja újradefiniálni a gazdaságszociológia tárgyát, és amely azt a gazdasági életéről szóló szociológia elméletek közös alapjának tekinti. Ennek az álláspontnak a gyökerei még a szocialista időkbe nyúlnak vissza. J. Levada orosz szociológus szerint például a gazdaságszociológia „a társadalmi intézmények elemzésére használt szociológiai módszertan alkalmazása e gazdasági szféra szerkezetének, működésének és szereplőinek tanulmányozására” (Levada 1993: 61). Hasonló nézetet vallott a két novoszibirszki szociológus, T. Zaslavszkaja és R. Rivkina (1984) is, akik a „gazdasági fejlődés társadalmi mechanizmusát” tekintették a gazdaságszociológia tárgyának. Eredetileg az ilyen mechanizmusokat a különböző társadalmi csoportok gazdasági viselkedésének stabil rendszereként kezelték, és ezt közvetlen összefüggésbe hozták a társadalmi rétegződés témájával. A társadalmi-gazdasági differenciálódás problémáját tekintették meghatározónak a gazdaságszociológia, a munka-, illetve az iparszociológia tekintetében is. Egy időben a szerzőpáros a gazdasági kultúra kérdéseit is ide sorolta, így a gazdaságszociológia tárgyát igen tágan értelmezte.

Zaslavszkaja és Rivkina (1991) tette az első komoly lépéseket a gazdaságszociológia egy tág kategorizációs rendszerének kifejlesztésére, amit *A gazdasági élet szociológiája* – N. Smelser híres könyvét idéző – kötetükben publikáltak. Könyvükben a *gazdasági kultúrát*, illetve a *társadalmi rétegződést* mutatják be mint a gazdaságszociológia legfontosabb kutatási területeit. Az első gazdaságszociológiai speciális kurzus elindítása is a novoszibirszki iskola nevéhez fűződik. A kurzus kétségkívül innovatív volt, noha még erősen érződött rajta a hagyományos politikai gazdaságtan hatása. A novoszibirszki iskolában folytatott tanulmányok – minden más orosz iskolával összevetve – alapvető jelentőségűnek bizonyultak. Ezt azzal magya-

rázhatjuk, hogy míg általában a szociológia tanszékek a nyolcvanas évek végén váltak csak le a filozófia tanszékekről, itt kezdettől fogva önállóan műveltek szociológiát a Közgazdaságtudományi Intézet keretein belül, illetve a novoszibirszki egyetem szociológia tanszékén.

A posztszovjet időszak jelentős változásokat hozott az orosz gazdaságszociológia struktúrájában és metodológiájában. A következő *legfontosabb trendeket* szeretném kiemelni:

- módszertani sokszínűség, illetve általában a marxista hatás csökkenése;
- megtörténtek az első kísérletek a gazdaságszociológia mint kutatási terület integrálására;
- a gazdaságszociológián belül új kutatási területek jelentek meg;
- fokozottabban tartják szem előtt a nyugati „rég” és „új” gazdaságszociológiát;
- a gazdaságszociológia és a kortárs közgazdaságtudományi elméletek eredményei közötti szorosabb összefüggések kutatása.

Mindezek egyaránt fontosak, ám mint látni fogjuk, különböző fejlettségi szinten állnak.

A posztszovjet orosz gazdaságszociológiának sok közös vonása van a kelet-európai gazdaságszociológiával. Miként Lengyel György (1996) állította, inkább *problémaorientáltak*, mint *paradigmaorientáltak*. Szeretném némileg az orosz helyzetre specifikálni ezt a megállapítást. Először is a kérdés az, miként határozzák meg a releváns problémák körét. A Szovjetunió esetében a gazdaságszociológia például erősen *politikaorientált* volt, és ez a politikára és politikai problémákra való fogékonyság a mai orosz gazdaságszociológiában is egy igen erős ágat képvisel (ami különösen az idősebb szociológus generációra jellemző). A posztkommunista orosz gazdaságszociológia egy másik ága inkább szakmai kérdésekkel foglalkozik, következőképpen inkább a paradigmaorientáltság irányába tolódott el. Az ilyen gazdaságszociológiát úgy definiálhatjuk, mint amelyik „tanulja” a *paradigmaorientáltságot*.

A második kérdés, hogy miként alakul ki a kutatók szakosodása, specializálódása. Itt a paradigmák mentén való felosztásnak nincs komoly befolyása. Ami döntő szerepet játszik, az inkább az, hogy milyen háttérrel rendelkeznek a kutató szociológusok. A filozófia területéről érkezők inkább metodológiai kérdésekkel és szociológiatörténettel foglalkoznak, míg a „pszichológusok” inkább a motivációkra, értékekre és attitűdökre helyezik a hangsúlyt. A kifejezetten szociológiai háttérrel rendelkező szakmabeliek Oroszországban még viszonylag kevesen vannak, többségük a fiatal nemzedékhez tartozik és nincsenek magas pozícióik. Így a gazdaságszociológia problémaorientáltságára a képzés is befolyással van.

Kutatási területek (a közelmúlt szakirodalmának áttekintése)

A következőkben az orosz gazdaságszociológiai szakirodalom könnyebb áttekinthetősége kedvéért a különböző kutatási területeket fogom elemezni annak fényében, hogy azok milyen mértékben jelennek meg vezető szociológiai folyóiratokban, illetve a közelmúltban kiadott könyvekben. Tehát a kutatási területek egy olyan osztályozását fogom adni, amely megmutatja a szakirodalomban való elterjedtségük

mértékét. A négy legfontosabb szakfolyóirat, amely több-kevesebb rendszerességgel jelentet meg a témával kapcsolatos cikkeket, a következő:

- Szociologicseszkiye isszledovanyija (Szociológiai Tanulmányok);
- Szociolovocseszkiy zszurnal (Szociológiai Folyóirat);
- Obszcsesztvennije nauki i szovremennoszty (Társadalomtudományok és Jelenkor);
- Ekonomicseszkiye i szocialnije peremeni: Monyitoring obszcsesztvennovo mnyenyija (Gazdasági és társadalmi változások a közvélemény tükrében).

Három év anyagát elemeztük (1994–1996), három olyan évet, amelyben a témával a legtöbbet foglalkozott a szakirodalom. A fenti folyóiratok mellet elemzésünk szakkönyvekre és más szakfolyóiratokra is kiterjedt (úgyhogy végeredményben elég tág és változatos forrásanyagra támaszkodunk). Az osztályozás során természetesen nem hagyatkoztunk pusztán a tanulmányok címekre, minthogy azok gyakran félrevezetők lehetnek, ráadásul számos tanulmány több, különböző kutatási területtel is foglalkozik. Ilyen esetekben csak a legfontosabb részeket elemeztük. A kiválasztott négy folyóirat elemzésének eredményeit lásd a *Függelékben*. Tisztában vagyunk az ilyen taxonómiák korlátaival, mindazonáltal úgy gondoljuk, jól illusztrálják állításainkat.

Első észrevételünk a gazdaságszociológia *elméleti és metodológiai előfeltevéseivel* foglalkozó tanulmányokkal kapcsolatos. Kevés ilyen tanulmányt találtunk, mert sokan úgy vélik, a jelen pénzügyi és társadalmi körülmények között nagyobb szükség van a „gyakorlati” vagy „alkalmazott” kutatásokra, mint a „metafizikaiakra”. Következésképp, az elméleti módszertani munkákat „szebb napokra” halasztják. Ennek ellenére találoztunk néhány érdekes próbálkozással e témakörből is (Kondratyev 1993; Radajev 1994b; Verhovin 1993).

Nemrégiben jelentek meg az első, a *gazdaságszociológia történetével* többé-kevésbé szisztematikus formában foglalkozó tanulmányok (Veszelo 1995), illetve a gazdasági elméletek nem gazdasági elemeit feltáró munkák (Makaseva 1993). Ezek főleg a klasszikus örökségre koncentrálnak (Davidov 1994), beleértve a nagy orosz társadalmi gondolkodókat, mint Sz. Bulgakov, A. Csajanov, N. Kondratyev és M. Tugan-Baranovszkij (Kravcsenko 1994; Makaseva 1993; Sanjin 1995; Veszelo 1995). Kevés szó esik a szakirodalomban a nyugati gazdaságszociológia kilátásairól és új irányzatairól. A nyugati tapasztalatoktól való tanulás a hatvanas években N. Smelser munkáinál ér véget, és az elmúlt két évtized gazdaságszociológiai munkáival is csak kevés tanulmány foglalkozik (Schwery 1996).

Szinte teljesen feltérképezetlen a gazdaságszociológiának a racionális döntések elméletével, az intézmények közgazdaságtanával és a közgazdaságtan egyéb ágaival való kapcsolata.

Az utóbbi időben megjelenő *vállalkozások* ugyancsak magukra vonták a szociológusok figyelmét. A vállalkozói létet olyan gazdasági funkciónak tekintik, amelyet sokféle társadalmi csoport is betölthet. Elemzések foglalkoznak a vállalkozói tevékenység feltételeivel, és sorra születnek a vállalkozói rétegről készült társadalmi portrék (Bunjin 1993; Radajev 1993; Csepurenko 1995). A vállalkozókat kezdetben egységes társadalmi rétegnek tekintették, újabban azonban a társadalom sokszínű, összetett és egyre növekvő számú, különböző rétegeket is magában foglaló üzleti

rétegének tartják (Zaslavszkaja 1995a). A szakirodalom különös figyelmet szentel az üzleti elitnek az utóbbi években, amikor szinte robbanásszerűen megnőtt az ezzel foglalkozó tanulmányok száma Oroszországban (Avramova–Diszkin 1994; Babajeva–Csirikova 1995; Bunyin 1994; Kristanovszkaja 1995). Ezzel szemben a városi és vidéki kisvállalkozások és önfoglalkoztatások társadalmi és gazdasági problémáinak a kelleténél sokkal kevesebb figyelmet szentelnek (Csepurenko 1995; Vozmityel 1994).

A *munkaviszonyok* kutatása igen aktív. Az e témával kapcsolatos tanulmányok elsősorban munkaügyi konfliktusokkal és szakszervezeti tevékenységekkel foglalkoznak (Gordon–Klopov 1993; Klopov 1995), illetve a különböző foglalkozású csoportok munka- és státuszviszonyaival a vállalatok szintjén (Borisov–Kozina 1994; Monuszova–Guszkova 1995).

A *gazdasági szervezetek szociológiájában* elért eredmények már jóval szerényebbek. A legtöbb tanulmány az állami vállalatok privatizációjának szociológiai kérdéseire keresi a választ.

A *munkaerőpiacról* szóló szakirodalom sokkal gazdagabb (Csetvernina 1995; Gimpelson–Magun 1994; Gimpelson–Lippoldt 1996; Kuprijanova 1996a; Skaratan–Tyihina 1996). Nem meglepő módon az idevágó irodalom az egyre növekvő munkanélküliség és a munkanélküli csoportok problémáját tárgyalja (Hibovszkaja 1996a; Kuprijanova 1996b). Általánosan elmondható, hogy a munkaviszonyok és a munkaerőpiacok kérdését az orosz szociológusok a nyugati ipari viszonyok kutatásában használatos institucionalista elmélet fogalmi keretében tárgyalják. A neoklasszikus megközelítésű munkagazdaságtani tanulmányokra nemigen hivatkoznak.

A szakirodalom komoly figyelmet szentel a lakosság *gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségeinek*, és az adatok azt mutatják, hogy ez az egyenlőtlenség növekszik az átmeneti időszakban (Bovomolova–Tapilina–Mihejeva 1992; Mozsina 1994a). Intenzív kutatások folynak a szegénységgel és az alsó osztállyal kapcsolatban. A szegénységre vonatkozó nyugati elméletek szisztematikus bemutatására több kísérlet is történt (Szicseva 1996; Jarosenko 1994). Ezeket követik a szegénység – beleértve az úgynevezett *új szegényeket* is – jelenlegi helyzetével foglalkozó empirikus becslések (Gordon–Klopov 1993; Mozsina 1994b; Csernyina 1994; Jarigina 1994). Az újjgazdagok sokkal ritkábban kerülnek nagyítolencse alá (Kraszilnyikova 1996b).

Jelentős változásokat tapasztalhatunk a *foglalkozási rétegződés és mobilitás* terén. A hanyatló ortodox marxista doktrína helyére számos egymás mellett létező elmélet lépett. Először is, az osztályszempontú elemzést felváltotta a funkcionista megközelítés, melynek keretében a foglalkozási presztízs mérésére történtek kísérletek (Csernis 1994; Zaslavszkaja 1995b). Ugyanakkor a posztmarxista osztályelemzés újraéled az *új nomenklatúrának* a bért munkások és alkalmazottak osztályával szemben álló domináns osztályként való meghatározásával (Rivkina 1994a).

Továbbra is fontos a *munka motivációjával* és a *munkával való elégedettség*gel foglalkozó kutatások hagyománya (Hibovszkaja 1996b; Magun 1996). Ezek a tanulmányok szorosan kapcsolódnak a szociálpszichológiához, ugyanakkor a munka és a gazdasági viselkedés elemzése során a legtöbb esetben figyelmen kívül hagyják a klasszikus és a jelenlegi közgazdasági elméleteket.

A háztartások *fogyasztási szokásaival* kapcsolatos vizsgálódások területe szintén a szovjet érában alapozódott meg (Ajvazjan–Rimasevszkaja 1978; Ovszjannyikov–Pettaj–Rimasevszkaja 1989). Az akkoriban született tanulmányok a marxista politikai gazdaságtan erős befolyása alatt álltak, amely az „objektív” szükségleteket a „szubjektív” motivációk fölébe helyezte. Ma mind ezt az objektivizmust, mind a termeléstől való meghatározottság elméletét meg akarják haladni a különféle életstílusok elemzésekor Oroszországban (Dubin 1995; Roscsina 1995a; 1995b).

A *pénzügyi viselkedés* szociológiájának területén még mindig sok a hiányosság. A gazdaságsszociológiának ebbe az ágába tartozik a bankok és vállalatok menedzsereinek befektetési stratégiája, különösen pedig a háztartások pénzügyi stratégiája. A tanulmányok nagy része a pénzügyi tevékenységekkel, tőzdespekulációkkal és árfolyam-spekulációkkal kapcsolatos piackutatási adatokra és újságcikkekre támaszkodik. Mindenesetre néhány munka megjelent a pénzügyi viselkedéssel kapcsolatban (Vaszilcsuk 1995; Verhovin 1993). Szintén érdemes megemlíteni a háztartások megtakarítási stratégiáival kapcsolatos kutatásokat (Hahulina 1995; Lucenko–Radajev 1996). Ezek azonban még csak a kezdeti lépések.

A *falukutatás* tárgykörébe tartozó tanulmányok, amelyek a társadalmi és gazdasági problémákkal foglalkoznak, bár nem számosak, de fontos helyet foglalnak el az oroszországi gazdaságsszociológiában (Petrikov 1994; Stejnberg 1996; Vinogradszkij 1996).

Sok olyan besorolhatatlan publikáció is van, amely a *gazdasági reform* szerteágazó társadalmi és gazdasági problémáival foglalkozik. Ide tartoznak például a lakáspolitikával, az adórendszerrel vagy az emberek értékorientációival kapcsolatos tanulmányok (Besszonova–Kirgyina–O'Sullivan 1994], Naumova 1995], Zaszlavszkaja 1995b]). Azok a közvélemény-kutatások, amelyek a gazdasági reform különböző aspektusaival kapcsolatos attitűdöket mérik fel, fontos szerepet játszanak e tanulmányokban.

A kilencvenes évek fordulóján, a peresztrojka éveiben heves vita folyt Oroszország (a Szovjetunió) *társadalmi és gazdasági fejlődésének modelljeiről*, amikor az ország a „kapitalizmus” és a „szocializmus” választóján állt. A társadalomban és a gazdaságban végbemenő fejlődés hatására azonban ezeknek a vitáknak nagy része mára érdektelenné vált, bár néhány korábban felvetett problémával még ma is foglalkoznak, különösen néhány interdiszciplináris folyóirat hasábjain (Goldenberg 1995; Vaszilcsuk 1996; Jadov 1996).

Be kell ismernünk, hogy a *gazdasági tudás* szociológiája a mai oroszországi kutatások perifériáján foglal helyet (Radajev 1996). A tudósok legnagyobb része hajlamos arra, hogy figyelmen kívül hagyja a különböző „gondolkodásmódok” (Mannheim) közötti alapvető különbségeket, és a társadalmi és gazdasági jelenségek „objektív valóságát” próbálják megérteni. Erős törekvés él a társadalomtudósokban arra, hogy elkerüljenek mindenféle ideológiai elkötelezettséget, ez azonban jelentős mértékben beszűkíti a működő gazdasági mítoszok és ideológiák tárgyyszerű elemzésének lehetőségét.

Vannak, akik a *piackutatást és a reklámot* a gazdaságsszociológia „piaci ágazataként” próbálják meg prezentálni. Példának okáért a reklámmal foglalkozó tanulmányok száma folyamatosan nő. Én mindenesetre nem gondolom, hogy ezek a terüle-

tek beletartoznának az elméleti gazdaságyszociológiába, mint akadémiai diszciplínába. Inkább olyan alkalmazott kutatásnak kellene őket tekinteni, amelyek a közvélemény-kutatással és a médiaszociológiával állnak kapcsolatban.

A *könyvismertetések* az orosz (szovjet) szakfolyóiratokban sohasem jutottak főszerephez. A gazdaságyszociológia területén még mindig kevés recenzió jelenik meg (lásd a *függelék* táblázatát, amely még a rövid ismertetéseket is számba veszi).

Összefoglalva: jelenleg nincs okunk panaszkodni az orosz gazdaságyszociológiai irodalom hiányára. Néhány kutatási terület igen intenzíven fejlődik. Mégsem találhatunk szigorú definíciót a gazdaságyszociológia tárgyára, a metodológiai határok nem tiszták, még túl sokat kell tanulnunk az utóbbi évtizedek nyugati tapasztalataiból. Komoly erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy egy konzisztens fogalmi kerete legyen a gazdaságyszociológiának, mint új kutatási iránynak.

Ennek a tanulmánynak a szerzője kísérletet tett a gazdaságyszociológiának és fő kutatási területeinek általános meghatározására. A tizenhat tanulmányból álló sorozat 1994 és 1996 között jelent meg a *Rosszijszkij ekonomicseskij zsumal* gazdaságyszociológia rovatában.⁵ Gondolataimat alaposabban kifejtettem a *Gazdaságyszociológia* című könyvemben (Radajev 1997). Meg kell jegyezmem azonban, hogy még rengeteg munkára van szükség.

Bizonyos tekintetben nem teljesen különböző a nyugati gazdaságyszociológia helyzete. A kilencvenes évek kezdetéig a kutatási és tanítási programokban a gazdaságyszociológia több speciális elnevezés alatt jelent meg (iparszociológia, munkaügyi viszonyok szociológiája stb.). A gazdaságyszociológia nevet intenzíven a kilencvenes évek elejétől használják. A probléma tehát nem az orosz társadalomtudomány sajátos fejlődésére vezethető vissza.

Fejlődési lehetőségek

Az oroszországi gazdaságyszociológia jelenlegi fejlődése a következő problémák megoldására irányul:

- új kutatási területek kifejlesztése és a meglévő kutatási területek kiszélesítése;
- ezeknek a kutatási területeknek az integrálása a gazdaságyszociológia keretén belül;

- szorosabb kapcsolatok kialakítása a szociológiai és a közgazdasági elmélettel.

Az orosz gazdaságyszociológia fejlődéséhez a következő ígéretes kutatási területeket javasoljuk:

- a gazdaságyszociológia metodológiája;
- a gazdaságyszociológia története;
- a gazdasági kultúra szociológiája;
- a vállalkozások szociológiája;
- a gazdasági szervezetek szociológiája;
- a munkaügyi viszonyok szociológiája;
- a munka és foglalkoztatás szociológiája;
- a háztartások szociológiája;

⁵ Rosszijszkij ekonomicseskij zsumal, 1994: 8–11; 1995: 1–4, 7–8, 10–11; 1996: 1–2, 4–6.

- foglalkozási és gazdasági rétegződés;
- a gazdaságtörténet szociológiája;
- a gazdasági tudás szociológiája.

A gazdaságszociológiai nézőpontok számtalan más módon is csoportosíthatóak. Például a közgazdászok a piacok csoportosításán alapuló tipológiát részesíthetnek előnyben, konkrétan:

- a pénzügyi piacok szociológiája;
- a munkaerőpiacok szociológiája;
- az árupiacok szociológiája.

Egy meglehetősen egyszerű felosztás a politikai gazdaságtantól kölcsönözhető:

- a termelés szociológiája;
- az elosztás szociológiája;
- a csere szociológiája;
- a fogyasztás szociológiája (Verhovin 1994).

Más tudósok a gazdasági ágazatok közötti hagyományos felosztást vennék alapul. Ebben az esetben iparszociológia, agrárszociológia, és háztartásszociológia lenne a felosztás eredménye. Véleményünk szerint mindegyik tipológiát szem előtt kell tartanunk, mert a gazdaságszociológia szerkezete még nem kialakult, és számtalan választási lehetőség létezik. Mindenesetre nem a kutatási területek számbavétele a legfontosabb. A klasszifikációk tudvalevőleg változnak az időben. Az orosz gazdaságszociológiai kutatások jövőendő térképét a következő évtized elméleti és empirikus kutatásai fogják megrajzolni.

A gazdaságszociológia oroszországi intézményesülése nemcsak a kutatási területek újrarajzolását, hanem az *orosz tudományos közösség újjáalakulását* is jelenti. A tudósok egyes csoportjai bizonytalanságban találták magukat. Több kutatási terület nagymértékben összezsugorodott (mint például az üzemszociológia, amellyel több ezer szovjet kutató foglalkozott). A társadalom munka- és osztályszerkezetének szociológiájával foglalkozó tudósok elméleti feltevéseik újragondolásával szembesülnek. Ugyanakkor a korábbinál több szociológust érdekelnek a gazdasági problémák, ahogy az átmenet során a társadalom is általában gazdasági jellegűvé válik. A közgazdászok helyzete sem egyszerű. Az ortodox politikai gazdaságtan képviselői nem bizonyultak képesnek arra, hogy az új feltételekhez igazítsák feltevéseiket. Közülük sokan – az idegenség érzetét elnyomva – gyorsan a „közgazdaságtant” kezdték tanulmányozni és tanítani. Ők a gazdaságszociológiában egyfajta „kompenzációt” láthatnak, mert a közgazdasági modellek nem tartalmazzák a társadalmi jelenségeket. A gazdaságszociológia tehát különböző professzionális csoportok menekülő útvonalává vált.

A jövőben a gazdaságszociológusok háttere sokkal homogénebbé fog válni. Habár a gazdaságszociológia kezdetben sokszínű és eklektikus, várakozásaink szerint egyre inkább egységes lesz. Ez nem jelenti azt, hogy egy egyedüli és domináns metodológia fog kialakulni, hanem éppen ellenkezőleg: a különböző metodológiák az egyes paradigmák mentén különülnek majd el.

Hivatkozások

- Ajvazjan, S. A.–N. M. Rimasevszkaja 1978. *Tipologija potreblenija*. (A fogyasztás tipológiája.) Moszkva: Nauka
- Avramova, E.–I. Diszkin 1994. *Szocialnije transformacii i eliti*. (A társadalmi átalakulás és az elitek.) *Obszesztvennije nauki i szovremennoszty*, 3, 14–26.
- Babajeva, L. V.–A. E. Csirikova 1995. *Biznesz-elita Rosszii: Obraz mirovozzrenija i tipi povegvenija*. (Az orosz üzleti elit: A világnézet és a viselkedés típusai.) *Szociologicseskije isszledovanyija*, 4, 129–133.
- Batigin, G.–I. Gyevjatko 1994. The Metamorphoses of Russian Sociology. (Az orosz szociológia átváltozása.) In: M. F. Keen–J. Mucha (eds.) *East Europe in Transformation: The Impact on Sociology*, Greenwood, London, 11–24.
- Besszonova, O.–Sz. Kirgyina–R. O'Sullivan 1996. *Market Experiment in the House Economy of Russia*. (Piaci kísérlet Oroszország háztartásgazdaságában.) Novoszibirszk: Novoszibirszki Egyetem
- Boriszov, V. A.–I. M. Kozina 1994. *Ob izmenenyii sztatusza rabocsih na predpriyatii*. (A munkások státuszának változásairól egy üzemben.) *Szociologicseskije isszledovanyija*, 11, 16–29.
- Bovomolova, T. J.–V. Sz. Tapilina–A. R. Mihejeva 1992. *Szocialnaja sztruktura: nveravensztvo v matyerialnom blagoszosztvojanii*. (Társadalmi szerkezet: Egyenlőtlenségek az anyagi jólét tekintetében.) Novoszibirszk
- Bunyin, I. M. 1994. *Bizneszmeni Rosszii: 40 isztorij uszpeha*. (Oroszország üzletemberei: 40 sikertörténet.) Moszkva
- 1993. Szocialnij portret melkovo i szrednyevo predprinyimatelsztva v Rosszii. (Az oroszországi kis- és középvállalatok társadalmi portréja.) *Polisz*, 3, 149–154.
- Clarke, S.–P. Fairbrother 1994. Post-Communism and the Emergence of Industrial Relations in the Workplace. (A posztkommunizmus és az ipari kapcsolatok megjelenése a munkahe-lyeken.) In: R. Hyman–A. Ferner (eds.) *New Frontiers in European Industrial Relations*. Oxford: Basil Blackwell, 368–298.
- Cook, L. J.–V. E. Gimpelson 1995. *Exit and Voice in Russian Managers' Privatisation Strategies*. (Kivonulás és tiltakozás az orosz menedzserek privatizációs stratégiáiban.) *Communist Economics and Economic Transformation*, (7), 4, 465–483.
- Csepurenko, A. J. 1995. *Maloje predprinyimatelsztvo v kontyekszte rosszijszkih reform i mirovo opita*. (Kisvállalkozások az orosz reform és a nemzetközi tapasztalatok tükrében.) Moszkva
- Csernis, M. F. 1994. Szocialnaja mobilnosztv v 1986–1993 godah. (Társadalmi mobilitás 1986 és 1993 között.) *Szociologicseskij zszurnal*, 2, 130–133.
- Csernyina, N. V. 1994. Bednosztv kak szocialnij fenomen rosszijszkovo obszesztva. (A szegénység mint társadalmi jelenség az orosz társadalomban.) *Szociologicseskije isszledovanyija*, 3, 54–61.
- Csetvernyina, T. J. 1995. Polityika zanjatosztyi promisliennih predpriyatij Rosszii (po matyerialam obszledovanyija MOT). (Foglalkoztatáspolitikai az orosz iparvállalatoknál az ILO felmérése alapján.) *Tyeorija i praktika upravlenija*, 2, 60–68.
- Davidov, J. N. 1994. Veberovszkaja szociologija kapitalizma. (A kapitalizmus weberi szociológiája.) *Szociologicseskije isszledovanyija*, 10, 165–175.
- Drjahlov, N. I.–A. I. Kravcsenko–V. V. Scserbina 1993. Szociologija Truda: Ucssebnyik. (Munkaszociológiai tankönyv.) Moszkva: Moszkvai Állami Egyetem

- Dubin, V. B. 1995. *K civilizacii obihoda*. (A mindennapi élet civilizációja.) *Ekonomiczeszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obscesesztvennovo mnyenyija*, 5, 16-21. Moszkva: VCIOM
- Gimpelson, V. E.–D. Lippoldt 1996. *Labour Restructuring in Russian Enterprises: A Case Study*. (A munkaerő átszortosítása az orosz vállalatoknál: egy esettanulmány.) Párizs: OECD
- Gimpelson, V. E.–V. S. Magun 1994. Uvolennije na rinke truda: Novaja rabota i szocialnaja mobilnoszty. (Elbocsátások a munkaerőpiacon: Új munkahelyek és társadalmi mobilitás.) *Szociologicseskij zszurnal*, 1, 134–149.
- Goldenberg, I. A. 1995. *Hozajsztvenno-szocialnaja ierarhija v Rosszii do i poszle peresztrojki* (Gazdasági-társadalmi hierarchia Oroszországban a peresztrojka előtt és után.) *Szociologicseskije isszledovanyija*, 4, 14–27.
- Golovacev, V. G.–L. B. Koszova–L. A. Hahulina 1995. *Formirovanyije pravjascsej elityi v Rosszii*. (Az uralkodó elit formálódása Oroszországban.) *Ekonomiczeszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obscesesztvennovo mnyenyija*, Moszkva: VCIOM, 6, 18–24.
- – – 1996. *Formirovanyije pravjascsej elityi v Rosszii*. (Az uralkodó elit formálódása Oroszországban.) *Ekonomiczeszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obscesesztvennovo mnyenyija*, Moszkva: VCIOM, 1, 32–38.
- Gordon, L. A. 1994. Csetire roda bednosztyi v szovremennoj Rosszii. (A szegénység négy fajtája a mai Oroszországban.) *Szociologicseskij zszurnal*, 4, 18–35.
- Gordon, L.–E. Klopov 1993. *Novie szocialnie dvizsenyija v Rosszii*. (Új társadalmi mozgalmak Oroszországban.) Moszkva: Progressz-Kompleksz
- Hahulina, L. A. 1995. *Kak naszelenyije namereno iszpolzovaty szvoi szberezsenyija*. (Milyen módokon használja fel a lakosság a megtakarításait?) *Ekonomiczeszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obscesesztvennovo mnyenyija*. VCIOM, 3, 18–21.
- Hanley, E.–N. Jersova–R. Anderson 1995. *Russia–Old Wine in a New Bottle? The Circulation and Reproduction of Russian Elites, 1983–1993*: (Régi bor az új palackban? Az orosz elit cirkulációja és reprodukciója, 1983–1993.) *Theory and Society*, vol. 24(5), október, 639–668.
- Hibovszkaja, E. A. 1996a *Trudovaja motyvacija i zanjatoszty*. (Munkaösztönzők és foglalkoztatás.) *Ekonomiczeszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obscesesztvennovo mnyenyija*. VCIOM, 4, 32–34.
- 1996b *Ugroza bezrabortyici: polozsenyije zanjatih v nyegoszudarsztvennom szektore*. (A munkanélküliség veszélye: Az állami szektor alkalmazottainak helyzete.) *Ekonomiczeszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obscesesztvennovo mnyenyija*. VCIOM, 1, 45–50.
- Jadov, V. A. 1996. *Rosszija v mirovom prosztransztve*. (Oroszország a világban.) *Szociologicseskije isszledovanyija*, 3, 27–30.
- Jarogigina, T. V. 1994. *Bednoszty v bogatoj Rosszii*. (Szegénység a gazdag Oroszországban.) *Obsceszbennije nauki i szovrenemoszty*, 2, 27–35.
- Jarosenko, Sz. 1994. Szindrom bednosztyi. (A szegénység tünetei.) *Szociologicseskij zszurnal*, 2, 43–50.
- Kabalina, V.–A. Nazimova 1993. Privatization through Labour Conflicts: The Case of Russia. *Economic and Industrial Democracy*. Suppl. to Vol. 14. No. 4. 9–28.
- Klopov, E. V. 1995. Perehodnoje szosztojanyije rabocsevo dvizsenyija. (A munkásmozgalom tradicionális helyzete.) *Szociologicseskij zszurnal*, 1. 10–28.

- Kondratyev, V. J. 1993. Ekonomicseszkaja sociologija: Poiszk mezsgyiscipilinnih osznovanyij. (Gazdaságszociológia: interdiszciplináris megközelítések keresése.) Szociologicseszkije isszledovanyija, 8. 57–62.
- Kraszilnyikova, M. D. 1996a *Bogatije: 1% naszelenyija*. (Gazdagok: a népesség 1%-a.) Ekonomicseszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obszesztvennovo mnyenyija. Moszkva: VCIOM, 3. 29–33.
- 1996b *Potrebiteli: novatori i konszervatori*. (Fogyasztók: újítók és konzervatívok.) Ekonomicseszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obszesztvennovo mnyenyija. VCIOM, Moszkva, 1. 50–54.
- Kravcsenko, A. I. 1994. Szociologija truda: Tendencii i itogi razvityija. (Munkaszociológia: Tendenciák és eredmények.) *Szociologicseszkije isszledovanyija*, 6. 40–50.
- 1996. Szociologija Truda i Proizvodstva. (Termelés- és munkaszociológia.) In: A. Jadov *Szociology in Russia. Na Vorobijevih*, Moszkva, 291–322.
- Kristanovszkaja, O. V. 1995. *Transzformacija sztaroj nomenklatori v novuju rosszijszkuju elitu*. (A régi nomenklatura átváltozása új orosz elitte.) Obszesztvennije nauki i szovremennoszty, 1. 51–65.
- Kuprijanova, Z. V. 1996. *Bezrabotnyica. Realnoszty. ozsizanyija, opaszenyija*. (Munkanélküliség. Realitás, várakozások, félelmek.) Ekonomicseszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obszesztvennovo mnyenyija. VCIOM, Moszkva, 5. 41–45.
- 1996. *Rinok truda: 1995 god*. (Munkaerőpiac 1995-ben.) Ekonomicseszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obszesztvennovo mnyenyija. VCIOM, Moszkva, 1. 41–45.
- Lengyel György 1996. Economic Sociology in East-Central Europe: Trends and Challenges. (Gazdaságszociológia Kelet-Közép-Európában: Trendek és kihívások.) *Replika*, Special Issue.
- Levada, J. A. 1993. Szocialnije ramki ekonomicseszkovo gyejsztvija. (A gazdasági cselekvés társadalmi kerete.) In: J. A. Levada *Lekcii po szociologii*. Moszkva, 61–70.
- Lucenko, A. V.–V. V. Radajev 1996. *Szberezsenyija pabotajuscsevo naszelenyija: masztabi, funkcii, motivi*. (A dolgozó népesség megtakarításai; a megtakarítás nagysága, funkciói és motivációi.)
- Magun, V. 1996. *Trudovije cennosztyi rosszijszkovo naszelenyija*. (Az orosz emberek munkával kapcsolatos értékei.) Voproszi ekonomiki, 1, 47–62.
- Magun, V.–V. E. Gimpelson 1993. Russian Workers' Strategies in Adjusting to Unfavourable Changes in Employment. (Az orosz munkások alkalmazkodási stratégiái az alkalmazásban bekövetkezett kedvezőtlen változásokhoz.) In: *Economic and Industrial Democracy*. London: Sage, Suppl. to Vol. 14. No. 4. 95–118.
- Makaseva, N. A. 1993. *Eticeszkije osznovi ekonomicseszkov tyeorii*. (A közgazdasági elmélet etikai alapjai.) Moszkva: INYION RAN
- Monuszova, G. A.–Guszkova, N. A. 1995. Vlijanyije professzionalnoj mobilnosztyi proizvodstvennovo perszonalu na gyesztabilizaciju truda. (A termelőszemélyzet foglalkozási mobilitásának hatása a munkaerő stabilizációjára.) *Szociologicseszkij zszurnal*, 4, 115–127.
- Mozsina, M. A. 1994a *Bednoszty: vzgljad uczenih na problemu*. (Szegénység: Problémák, ahogyan a tudósok látják.) Moszkva: ISZEPN RAN
- 1994b. *Izmenenyija v urovnje zsziznyi i szocialnije problemi adaptacii naszelenyija k rinku*. (Változások az emberek életszínvonalában és a piaci alkalmazkodással kapcsolatos társadalmi problémák terén.) Moszkva: ISZEPN RAN

- Naumova, N. F. 1995. Zsiznyennaja sztrategija cseloveka v perehodom obscsesztve. (Életstratégiák az átmenet társadalmában.) *Szociologicseskij zszurnal*, 5, 5–22.
- Ovszjannyikov, A. A.–Pettag, I. I.–Rimasevszkaja, N. M. 1989. Tipologija potrevitelszkovo povegyenyija. (A fogyasztási szokások tipológiája.) Moszkva: Nauka
- Petrikov, A. V. 1994. Szpecifika szela v kontyekszte reform. (A falvak speciális jellemzői a reform tükrében.) *Szociologicseskij zszurnal*, 4, 5–18.
- Radajev, V. 1993. *Sztanovlenyije novovo rosszijszkovo predprinyimanyelsztva (szociologicseskij aszpekt)*. (Az új orosz vállalkozások kialakulása – szociológiai megközelítés.) Moszkva: Insztitut ekonomiki RAN
- 1994a *Ethnic Entrepreneurship: World Experience and Russia*. (Vállalkozók, ha az etnikai kisebbség tagjai közül kerülnek ki – a világon és Oroszországban.) *Problems of Economic Transition*, Vol. 37, No. 4, 57–73.
- 1994b Sto izucsajet ekonomicseskaja szociologija. (Mivel foglalkozik a gazdaságszociológia?) *Rosszijszkij ekonomicseskij zszurnal*, 9, 49–55.
- *Russia's Economic System Through the Prism of Ideological Systems*. (Oroszország gazdasági rendszere az ideológiai rendszerek prizmáján keresztül.) *Problems of Economic Transition*, Vol. 38, No. 7. (november), 50–63.
- 1997. *Ekonomicseskaja szociologija: kursz lekcij*. (Gazdaságszociológiai előadások.) Moszkva: Aszpekt-Press
- Rivkina, R. V. 1994a Formirovanyije novih ekonomicseskikh klasszov. (Az új gazdasági osztályok kialakulása.) *Szociologicseskij zszurnal*, 4, 36–47.
- 1994b *Mezsdu szocializmom i rinkom: szugyba ekonomicseszkoy kulturi v Rosszii*. (Szocializmus és piac között: a gazdasági kultúra sorsa Oroszországban.) Moszkva: Nauka
- Roscsina, J. M. 1995a Doszug moszkovszkikh biznyeszmenov. (A moszkvai üzletemberek szabadideje.) *Szociologicseskij zszurnal*, 3, 174–189.
- 1995b Sztjil zsiznyi predprinyimatelja: tyipi potprebutyelszkikh orientacij. (A vállalkozó életstílusa: a fogyasztási minták típusai.) *Voproszi ekonomiki*, 7, 91–103.
- Sanyin, T. 1995. Tri szmetri Alekszandra Csajanova. (Alekszandr Csajanov három halála.) *Szociologicseskij zszurnal*, 1, 92–109.
- Schwery, R. 1996. Tyeoretyicseskaja koncepcija Dzszejmsza Kolmena: analityicseskij obzor. (James Coleman elmélete: analitikus áttekintés.) *Szociologicseskij zszurnal*, 1–2, 62–81.
- Skaratan, O. I.–N. E. Tyihonova 1996. Zanyjatoszty v Rosszii: szocialnoje rasszlojenyije na rinke truda. (Foglalkoztatás Oroszországban: Társadalmi differenciáció a munkaerőpiacon.) *Mir Rosszii*, 9, 94–153.
- Smelser, N.–R. Swedberg 1994. *The Handbook of Economic Sociology*. Princeton: Princeton University Press
- Standing, G. 1996. *Russian Unemployment and Enterprise Restructuring: Reviving Dead Souls*. London: Macmillan
- Stejnberg, I. E. 1996. Tyendencii transzformacii vlasztyi v posztszovjetszkom szele. (A hatalom változásának trendjei a posztszovjet faluban.) *Szociologicseskij isszledovanyija*, 7, 21–26.
- Swedberg, R. 1993. *Explorations in Economic Sociology*. New York: Russel Sage Foundations

- Szelényi Iván–Szelényi Szonja 1995. Circulation or Reproduction of Elites During the Postcommunist Transformation of Eastern Europe: Introduction. (Az elitek cirkulációja avagy reprodukciója a kelet-európai posztkommunista átmenet során: bevezetés.) *Theory and Society*, Vol. 24(5), (október), 615–638.
- Szicseva, V. Sz. 1996. Izmerenyije urovija bednosztyi: isztorija voprosza. (A szegénységi szint mérése: a probléma története.) *Szociologiceszkije isszledovanyija*, 3, 141–149.
- Vasziľcsuk, J. A. 1995. *Szocialnije funkcii gvenyeg*. (A pénz társadalmi funkciói.) *Mirovaja ekonomika i mezsdonarodnije otnosenyija*, 2, 5–22.
- Vasziľcsuk, J. A. 1996. Epoha NTR: konvejernaja revoljucija i goszudarsztvo. (Tudományos és technikai forradalom: A futószalag és az állam.) *Polisz*, 2, 5–26; 3, 5–26.
- Verhovin, V. I. 1993. Sztruktura i funkcii monyetarnovo povegyenyija. (A monetáris viselkedés struktúrája és funkciói.) *Szociologiceszkije isszledovanyija*, 10, 67–73.
- 1994. Ekonomiceszkoje povegyenyije kak predmet szociologiceszkovo analiza. (A gazdasági viselkedés, mint a szociológiai vizsgálódás tárgya.) *Szociologiceszkije isszledovanyija*, 10, 120–126.
- Veszelo, J. V. 1995. *Ekonomiceszkaja szociologija: isztorija igvej*. (Gazdaságszociológia: eszmetörténet.) *Izd-vo Sz. -Peterburgoszkovo un-ta, Szentpétervár*
- Vinogradszkij, A. G. 1996. Kresztjanszkije szoobscsesztva szevodnja (juzsno-rosszijszkij variant). (A paraszti közösségek ma: A dél-oroszországi variáns.) *Szociologiceszkije isszledovanyija*, 6, 126–131.
- Vozmitel, A. A. 1994. Szocialnije tyipi fermerov i tyengyencii razvityija fermeszkovo dvizsenyija. (A farmerek társadalmi típusai és a farmermozgalmak fejlődésének trendjei.) *Szociologiceszkije isszledovanyija*, 10, 43–50.
- Zaszlavszkaja, T. I. 1995a. Kuda igyit Rosszija: Alternativi obscsesztvennovo razvityija. (Merre tart Oroszország? A társadalmi fejlődés alternatívái.) Moszkva: Aszpekt-Pressz, 120–207.
- Zaszlavszkaja, T. I. 1995b. Biznyesz-szloj rosszijszkovo obscsesztva: szuscsnoszty, sztruktura, sztatusz. (Az orosz társadalom üzleti rétege: lényege, szerkezete és státusza.) *Szociologiceszkije isszledovanyija*, 3, 3–12.
- Zaszlavszkaja, T. I. 1996. *Sztruktura szovremenno rossijszkovo obscsesztva*. (A mai orosz társadalom szerkezete.) *Ekonomiceszkije i szocialnyije peremeni: Monyitoring obscsesztvennovo mnyenyija*. *VCION*, 6, 7–13; 1, 7–15.
- Zaszlavszkaja, T. I.–R. V. Rivkina 1984. O predmetye ekonomiceszkoj szociologii. (A gazdaságszociológia tárgyáról.) *Izvesztija SZO AN SZSZSZR. Ekonomika i prikladnaja szociologija*, 1, 9–20.
- 1991. *Szociologija ekonomiceszkoj zszizni*. (A gazdasági élet szociológiája.) Novoszibirszk: Nauka

Függelék

Az 1990-as évek közepén orosz folyóiratokban és könyvekben megjelent, gazdaság-szociológiával kapcsolatos publikációk a kutatási terület szerint

Kutatási terület	SI	SZ	ONS	ESP	Összesen	Könyvek
Gazdaságszociológia tárgya, metodológia	3	–	2	–	5	4
Gazdaságszociológia története	6	4	3	–	13	3
Vállalkozás, ebből:	18	6	7	3	34	7
– gazdasági elit	2	4	4	1	11	1
– kisvállalkozások	3	–	–	–	3	–
Gazdasági szervezetek, menedzsment	13	–	1	–	14	5
Munkaügyi viszonyok	12	3	3	2	20	9
Munkaerőpiac	21	3	3	26	53	13
Társadalmi-gazdasági rétegződés, ebből:	11	9	3	21	44	3
– szegénység	4	4	1	4	13	1
Osztályok és foglalkozási mobilitás	10	4	–	2	16	7
Agrárszociológia	5	1	–	–	6	3
Munkamotiváció, munkával való elégedettség	4	2	1	4	11	3
Fogyasztási minták és életstílus	4	2	–	13	19	2
Pénzkezelés	2	–	–	4	6	1
Árnyékgazdaság, bűnözés	2	–	1	–	3	–
Az orosz gazdasági reform társadalmi aspektusai, ebből:	18	6	7	20	51	3
– a gazdasági reformmal kapcsolatos attitűdök	7	1	2	19	29	–
Társadalmi-gazdasági fejlődés modelljei	9	–	11	–	20	7
Reklám, marketing	8	–	–	–	8	–
Recenziók könyvekről	12	6	–	–	18	
Összesen:	35	10	18	18	81	

SI: Sociologiceszkije isszledovanija (Szociológiai Tanulmányok) („olvasói levelek” nélkül).

SZ: Szociologiceszkij zszurnal (Szociológiai Folyóirat).

ONS: Obscsesztvennije nauki i sovremennoszty (Társadalomtudományok és Jelenkor).

ESP: Ekonomiceszkije i szocialnije peremeni: Monyitoring obscsesztvennovo mnyenija (Gazdasági és társadalmi változások a közvélemény tükrében).

Könyvek: A SI és a SZ új számaiban található bibliográfiákat használtuk.